

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ: ПОШУК АЛЬТЕРНАТИВИ

*А.І. Вдовиченко, Спілка буровиків України,
П.П. Єрмаков, Український державний Хіміко-технологічний університет,
М.П. Єрмаков, Науково-виробниче об'єднання «НІКОС», Україна*

На підставі аналізу опублікованих обговорень виявлені суттєві недоліки діючої в Україні системи атестації наукових кадрів вищої кваліфікації, що стримують подальший розвиток наукової діяльності. Окреслені принципово нові підходи в її удосконаленні. Запропоновано до обговорення проект нового положення про присудження наукових ступенів з використанням сучасних інформаційних технологій, які дозволяють всебічно, об'єктивно та незалежно оцінити рівень кваліфікації науковця за реальними здобутками та присудити йому відповідну вчену ступінь.

Система підготовки кадрів в Україні в цілому відображає загальносвітові тенденції, проте, при розробці нормативно-правових документів не завжди сповідуються принципи закладені в програмних документах всесвітніх організацій. Серед останніх варто, на наш погляд та на думку інших науковців (Куценко В.І., Гаращук О.В.) [1], виділити наступні:

- диверсифікація вищої освіти – багато варіативність, різноманіття, багато модельність;
- радикальні перетворення та оновлення вищої освіти як системи: гнучкість, врахування інтересів споживачів, зміцнення зв'язків з іншими ступенями та формами освіти;
- неперервна адаптація навчальних програм до майбутніх потреб, підвищення адекватності вищої освіти перспективам соціально-економічного розвитку;
- реалізація установки на виховання студентів у дусі громадянськості та підготовки їх до активної участі в житті суспільства;
- надання студентам оптимального діапазону вибору, створення умов для гнучкості та багатоваріантності у термінах початку та завершення вищої освіти;
- розширення доступу до вищої освіти на засадах справедливості – «вища освіта не для вибраних, а для здібних»;
- формування необхідного потенціалу і стратегій розвитку на основі соціального партнерства, розширення зв'язку зі світом праці;
- подолання вузько економічної орієнтації в діяльності вищих навчальних закладів і підготовці кадрів;
- посилення направленості на міждисциплінарні, багатодисциплінарні і трансдисциплінарні освітні програми;
- підвищення уваги до підготовки спеціалістів у нових технологічних та управлінських областях;
- формування нового навчального середовища, заснованого на сучасних технологіях і нових видах освітніх послуг тощо.

У прийнятому новому Законі України «Про вищу освіту» та проектах нових законодавчих актів, які стосуються удосконалення системи освіти та науки, наведені принципи недостатньо враховуються.

Виконаний аналіз опублікованих обговорень виявив проблеми, які обумовлені недоліками існуючої в Україні застарілої системи атестації науковців, яка суттєво гальмує поступальний розвиток наукової діяльності в Україні, і навіть створює загрозу національній безпеці.

Дослідженнями здійсненими Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН (Лобанова Л.С.) [2] виявлена наявність розриву між реальним процесом наукових досліджень і підготовкою наукових кадрів, а також почастишали випадки відхилення від норм наукової етики. Плагіат і недостовірність результатів досліджень – це прямий результат вад існуючої системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації. До того ж нерідко недостатньо висока відповідальність наукових експертів і членів спеціалізованих вчених рад, сприяють цим явищам.

Україна забюрократизована діюча процедура присудження наукових ступенів є марнотратною і не сприяє залученню до активної наукової діяльності фахівців, дійсно визнаних науковою спільнотою, як науковців вищої кваліфікації за реальними здобутками.

Головною причиною такого стану є намагання чиновників в любий спосіб утримати державний контроль над атестацією науковців та створити видимість його дієвості, який фактично вже давно втрачений і в сучасних умовах є недоцільним.

Внаслідок зниження ролі наукової громадськості та впливу її на оцінювання якості наукових кадрів, виникли умови безперешкодного масового проникнення в наукову галузь тих, які до неї не мають ніякого відношення.

Щорічне повальне зростання кількості тих, що захищаються не є об'єктивним свідченням високого рівня науки. Більша частина із них не пов'язана безпосередньо із науковими дослідженнями. У колах адміністраторів різних рівнів і представників великого й середнього бізнесу науковий ступінь і найвищі науково-педагогічні посади розглядають як атрибут престижності в соціумі. Практичний наслідок такої ментальності – розвиток ринку «чорних дисертацій». Часто це переписування в різних інтерпретаціях відомого або й просто плагіат, що є особливо типовим явищем у сфері гуманітарної науки.

Аналіз якості та кількості наукових кадрів в країнах де право присудження ступенів та звань належить університетам показує, що втручання держави у ці процеси не покращує, а навпаки усугубляє дії негативних факторів[3].

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), як показали перші кроки по його створенню, не вирішить існуючі проблеми, а ще більше їх загострить та запропонує більш витончені корупційні схеми у науково-освітній діяльності. Є всі підстави для побоювань, що НАЗЯВО може стати реінкарнацією ВАК із простою зміною вивіски [4].

У своїй діяльності науковець повинен бути повністю зосереджений на теоретичних, експериментальних та практичних дослідженнях з метою отримання нових корисних знань, що можуть бути ефективно використані для подальшого розвитку науки та в цілому суспільства. Отримані результати своїх досліджень він повинен аналізувати та своєчасно оприлюднювати шляхом їх опублікування та апробації на наукових зібраннях різного рівня. Крім того, він повинен приймати активну участь у громадській науковій діяльності по піднесенню престижу своєї професії, відстоюванню наукових ідей та розповсюдженню знань. Головним завданням наукової спільноти є створення сприятливих умов для зацікавленості фахівців до глибокого занурення у наукові дослідження.

Оцінка та визнання досягнень і рівня кваліфікації науковця – це справа відповідної наукової спільноти, яка самостійно обирає методи об'єктивної та незалежної атестації з використанням сучасних найновіших наукових досягнень, що виключає всяку бюрократичну тяганину та унеможливорює доступ до науки тим, що не відповідають встановленим вимогам.

Процедура якості оцінювання повинна бути максимально спрощеною, доступною та прозорою. Відповідальність за це несе тільки відповідна наукова громадськість, яку можуть представляти визнанні університети, наукові установи та громадські організації, в статутах яких передбачено виконання чи сприяння науковим дослідженням. Роль держави визначається тільки у сприянні цієї діяльності та контролю за виконанням чинного законодавства.

Запропонований до обговорення проект нового положення про присудження наукових ступенів визнанням за реальними здобутками по бальній системі дозволяє з використанням сучасних досягнень в інформаційних технологіях, всебічно, об'єктивно, незалежно з мінімальними витратами, як для самого здобувача, так і для держави, оцінити науковий рівень кваліфікації науковця та достойно визначити його місце в науковій ієрархії.[5].

Вимоги, які закладені в основу проекту Положення наступні:

1. Присудження за визнанням здійснюється окремим, добре відомим науковій спільноті та громадськості, фахівцям за систематичну, послідовну, наполегливу та довготривалу плідну науково-практичну та громадську діяльність у відповідній науковій галузі.

2. Оцінка цієї діяльності здійснюється за бальною системою по оприлюдненим результатам науково-практичної та громадської наукової діяльності шляхом публікацій їх в

офіційних науково-практичних виданнях та апробацій на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

3. За основну одиницю у визначені балів приймається одна наукова робота та прирівнювана до неї, які опубліковані одноосібно із зменшенням кратним кількості співавторів.

4. До опублікованої роботи прирівнюються також авторські свідоцтва та патенти на винаходи, розділи монографій, підручників, посібників, довідників та офіційних аналітичних доповідей.

5. Систематична, послідовна та наполеглива діяльність визнається по щорічним публікаціям та послідовному їх зростанню за останній період, визначений для відповідного наукового ступеню. Для кандидата – 3 роки, для доктора – 5 років.

6. Довготривалою визнається діяльність, термін якої перевищує мінімально встановлений між першою та останньою публікацією. Мінімальний термін для кандидата – 5 років, для доктора – 10 років.

7. До відомих відносяться фахівці, які систематично на протязі встановленого терміну (для кандидата – 4 роки, доктора – 6 років) приймають активну участь в організації та проведенню всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій відповідної галузі, а також виступають з доповідями, повідомленнями та беруть безпосередню участь в обговоренні основних тематичних питань про що відзначено у постановах.

8. До відомих також відносяться фахівці, які мають почесні та інші наукові звання і посади відомих наукових установ, закладів та громадських організацій: почесний доктор, почесний професор, професор, член-кореспондент, академік.

9. До відомих наукових структур різних форм власності відносяться ті, в керівних та колегіальних органах яких, присутні академіки та член-кореспонденти національної та галузевих академій, доктори наук, провідні фахівці відповідної галузі, діяльність, яких широко оприлюднена в засобах масової інформації та періодичних виданнях.

10. Плідна діяльність визначається практичним використанням, прийняттям відповідними керівними і колегіальними органами, постановами науково-практичних зібрань рекомендацій, а також висновків в офіційних аналітичних доповідях, в посібниках, довідниках та в науковій літературі, висновків та цитувань за результатами науково-практичної діяльності фахівця.

11. Активна громадська наукова діяльність визначається за участю фахівця у складі засновників, в роботі центральних та регіональних керівних органах, редакційних колегіях періодичних видань громадських організацій, статутним завданням яких є сприяння розвитку наукової діяльності, впровадженню новітніх технологій та підготовці фахівців відповідної галузі. Враховуються також доповіді, виступи, обговорення на громадських зібраннях, експертно-аналітичних круглих столах при умові їх оприлюднення у офіційних виданнях.

12. До офіційних науково-практичних видань відносяться ті, які зареєстровані в установленому порядку, мають міжнародний стандартний номер ISSN, тираж не менше 100 примірників та виконані вимоги до стандартного оформлення наукових статей.

13. Кожний рік наукової роботи, одна участь у науково-практичній конференції, один випуск науково-практичного друкованого видання для членів редакційної колегії, кожний повний рік участі у керівних органах громадської фахової організації оцінюються 0,1 балу.

14. Для голів організаційних комітетів конференцій, головних редакторів редакційної колегії, перших керівників громадських організацій встановлюється коефіцієнт підвищення 5.

15. Звання почесний доктор, почесний професор, професор, член-кореспондент, академік оцінюється 10 балами.

16. Кожна пропозиція та рекомендація, яка врахована відповідними постановами, а також кожний факт про економічну ефективність впровадження в практику розробок оцінюється одним балом.

17. Мінімальна сума балів для присудження ступеню кандидата наук складає – 40, для доктора – 100.

18. Мінімальна загальна кількість опублікованих робіт для кандидата складає – 20, для доктора – 50, із них не менше половини без співавторів.

19. Для реєстрації здобувачів створюється спеціальний сайт на якому по спеціальній програмі обробляється вся надана ними інформація.

20. Вся інформація на сайті є відкритою і доступною для участі і обговорення кожним науковцем відповідної галузі, а також всією громадськістю.

21. Контроль за діяльністю сайту здійснюється спеціальною комісією, обраною від громадськості, підприємництва, наукових установ та університетів та органів центральної виконавчої влади відповідної галузі для здійснення контролю за дотриманням законодавчих вимог.

22. Голова комісії обирається із представників громадських організацій, перший заступник від підприємців, інші від наукових установ та університетів. Секретар комісії обирається від органів державної влади.

23. Присудження наукових ступенів здійснюється один раз на рік спеціально для цього обраною комісією згідно п. 21 за результатами електронної обробки даних здобувачів.

24. Комісія уповноважена тільки підтвердити достовірність представлених даних та оформити і вручити диплом встановленого зразку. В дипломі передбачається графі підтвердження ступеню кожні 5 років.

25. Ступінь підтверджується при збільшені у базі даних інформації, яка оцінюється для кандидата 5 балами, для доктора – 15 балами.

Наступним кроком у розвитку цього процесу є розробка програми електронної підтримки цього положення та створення на її основі відповідного сайту.

Проект Положення широко оприлюднений в друкованих виданнях, в Інтернеті, і уже тривалий час обговорюється науковою спільнотою на науково-практичних конференціях та інших наукових зібраннях [6]. Суттєвих критичних зауважень та заперечень до авторів проекту поки що не надходило.

Справжнє підвищення якості підготовки наукових кадрів потребує конкретних дій, якщо керівництво МОН України дійсно налаштоване підтримати позитивні зміни для сприяння розвитку науки, а не їх всіляко гальмувати під тиском сил, яких влаштовує недосконала діюча система. Настав критичний час, коли в цій справі потрібно щось кардинально змінювати.

Список літератури

1. Куценко В.І., Гарашук О.В. Перспективи розвитку системи підготовки кадрів: Пошук альтернативи // Електронне наукове фахове видання « Ефективна економіка» Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. – 2011. - № 1. www.economy.nayka.com.ua/?operation=1.

2. Лобанова Л.С. Реформування системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації. Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України. iee.org.ua/.../53-labanova-reformuvannya_syst...

3. Лобанова Л.С. Системы подготовки научных кадров в европейских странах и Украине: сравнительный анализ в контексте формирования Единого европейского образовательного и научного пространства. – Киев: ДП «Информационно-аналитическое агентство», 2010. – 100 с.

4. О. Оніщенко. Брудна мітка. Газета «Дзеркало тижня. Україна». – 24 липня 2015. - №27.

5. Вдовиченко А.І. Присудження наукових ступенів за визнанням по бальній системі // БУРІННЯ. – 2012. - № 9. – С. 125 -128.

6. Вдовиченко А.І. Підвищення рівня підготовки висококваліфікованих фахівців та спрощення процедури присудження наукових ступенів. Доповідь на науковій конференції в Полтавському НТУ 14 лютого 2013 р. // БУРІННЯ. – 2013. - № 10. – С. 5 – 6.